

פרשת וישלח

"ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו"

בראשית לב:ח

וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד בְּצֵאת לֹוּ וַיִּסַּח אֶת־הַעַם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַקָּקֵר וְהַגְּמָלִים לְשֵׁנֵי מַחֲנֹת:

רמב"ן

ויירא יעקב מאד - בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב, ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות, היה ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי:

והבראה בעיניו בענין הזה, כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם, ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבאו לפניו וידברו עמו כלל, כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו ועניני ביתו ובניו, וקראו לו בשלומו, ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו, והם היו מגידים כן ליעקב, והכתוב לא סיפר שיאמרו השליחים דבר בשם עשו, אבל עברתו שמורה בלבו, ולעשות לו רעה היה הולך בחיל הזה. והנה השלוחים חקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב:

וזה טעם "וגם", כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דברי שלום, וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל, ולכך הוסיף לו פחד על פחדו, ויירא יעקב מאד ויצר לו. וכך אמרו רבותינו (ב"ר ע"ז) כי השלוחים הכירו בו שנאה, אמרו באנו אל אחיך אל עשו, אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו. אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר השפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו, נכמרו רחמיו, וחשב כי הוא מודה בבכורתו ובגדולתו עליו כאשר פירשתי (לעיל בפסוק ה), והתנחם בזה, כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם:

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דעמלק פרשה ב

יעקב נתן לו רמז ולא חש שנ' והנה אנכי עמך ושמרתך (שם/בראשית/ כח טז) והוא היה מפחד ויירא שנ' ויירא יעקב מאד ויצר לו (שם/בראשית/ לב ח) אדם שהקב"ה הבטיחו היה ירא ומפחד אלא שאמר יעקב אבינו איני לי שמא יגרם החטא.

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת חקת

זש"ה אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח) כך היא מדת החסידים אף על פי שהקב"ה מבטיחן אינן פורקיין יראה, וכן ביעקב כתיב (בראשית לב) ויירא יעקב מאד למה נתירא, אמר שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום ופתיים (דברים כג) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך והגיתני הקדוש ברוך הוא

רש"י

ויירא ויצר - ויירא שמאז יהרג, ויצר לו אם יהרוג הוא אתה אחרים:

שפתי חכמים

יש לפרש דיעקב היה ירא שמא יהרוג את עשו ויצחק יצטער ביותר, לפי שהיה אוהב לעשו כי בחזקת כשרות היה עשו בעיני יצחק, ויקלל את יעקב, (תנחומא). אי נמי יש לומר דיעקב ודאי לא היה ירא שמא יהרוג את עשו, דקיימא לך (סנהדרין ע"ב א) הבא להרגך השכם להרגו, אלא שיעקב היה מתירא שמא יהרוג הוא אנשים של עשו, ואולי הם לא באו להרוג את יעקב אלא אנשים של יעקב, רק עשו בא להרוג את יעקב, ואף על פי שאנשיו של עשו היו רודפין אחר אנשיו של יעקב, וכל אדם ניתן להציל את הנרדף בנפשו של רודף (סנהדרין ע"ג א), מכל מקום אם יכול להציל באחד מאיבריו והרגו נהרג עליו, ויעקב היה ירא שמא יהרוג אותו מכח בלבול המלחמה, אף על פי שהיה יכול להציל באחד מאיבריהם. יש מקשים למה ירא יעקב שמא יהרג, והא עשו אמר יקרבו ימי אבל וגו' (לעיל כ"ז מ"א) ויצחק היה עודנו חי, ועוד יש להקשות היאך שלח את אליפז שירדוף אחר יעקב ויהרגהו, לכן נראה שמה שאמר עשו יקרבו ימי אבל וגו', אבל כל זמן שיהיה אביו חי לא יהרגהו היינו כשיהיה אצל יצחק, אבל כשיהיה במקום אחר יהרגהו, (עיין במ"י):

בכור שור

ויירא יעקב מאד ויצר לו: כי לא ידע מה לעשות, שאם היה יודע שכוונתו לרעה, היה מבקש לעצמו צד הצלה, או לברוח או ללכת לערי המבצר מפניו, אבל עכשיו שמא אינו בא אלא לכבודו, ואם יברח ישים לו לב ויראה לו דרך שנאה, כמו שאמרים בני אדם: "אם יש מי שיברת, הרבה יהיה מי שירדוף", ואם כוונתו לרעה, איני יכול לעמוד כנגד ארבע מאות איש, ולפיכך היה מיצר שלא היה יודע מה יעשה, או יברת, או יעמוד. ויחץ את העם אשר אתו: לקח בידו דברי הצלה שלא ירגיש בהן שעשאו כנגדו, וחצה את העם לשתי משמרות.

אבן עזרא (שם פסוק ט)

...ואם השם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ (ברא' כז, יד), לא ידע אם על אלה או על אחרים. כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי, והוא לא ידע, כי אין הנביא יודע הנסתרות, אם לא יגלה לו השם. ואלישע אמר וד' העלים ממני (מ"ב ד, כז). גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו, והוא אומר ואהיה עמך (ברא' לא, ג), גם זה פי' ואיטיבה עמך, שיתכן שימלט הוא לבדו. ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה, ע"כ העון הקל לגדול יקרא גדול. ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו, ובעבור זה לא יהיה השם עמו. ואל תתמה, כי הנה משה שאין למעלה ממנו, והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים, ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו:

כלי יקר

ויירא יעקב מאד ויצר לו. ביראה זו יצאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם נכון למה זה ועל מה זה היה מתירא, אחר שהבטיחו הקדוש ברוך הוא פעמיים לשומר, פעם ראשון במראה הסולם נאמר ושמרתיו בכל אשר תלך, פעם שני בהיותו בבית לבן נאמר שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך. ומה שפירשו שהיה ירא פן יגרום החטא ימאן השכל לקבל דעת זה, כי זה שמונה ימים שנאמר לו בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך, וכי יעלה על הדעת לומר שביני ביני נתקלקל חטא גדולה שגרמה לו לבטל יעוד זה. ומהר"י אברבנאל נתחבט מאד בקושיא זו:

והקרוב אלי לומר בהיתר ספק זה, על דרך שאמרו חז"ל (סוטה מא ב) אמר ר' אלעזר כל המחניף לחבירו לסוף גופל בידו וכו', וכמו כן כאן יעקב הרגיש בעצמו שחטא בזה שהחניף לרשע ואמר כה אמר עבדך יעקב, וכן תפשו חז"ל על יעקב כדמסיק בבראשית רבה (ע"ה ב) עשו לדרכו הוא הולך וכו' ויעקב עשה קודש וזיל וקרא לעשו אדוני מצד החנופה שהחניף לרשע, על כן היה מתירא כי ידע יעקב שכך היא המדה שכל המחניף לרשע לסוף גופל בידו על כן נאמר ויירא יעקב, ולפי שיעקב בלי ספק היו בידו זכויות כל כך הרבה שיהיו מכריעות על עוון זה, מכל מקום היה צר לו שינכרו לו מזכויותיו על ידי שיצילוהו מעשו אחיו, לכך נאמר ויצר לו:

ויש אומרים ויירא יעקב שמא יהרוג אותו עשו, ויצר לו שהיה מיצר על מיתת אביו יצחק, שהרי עשו אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את אחי, על כן חשב מאחר שעשו יוצא לקראתו ודאי כבר מת אביו כך מסיק בספר תולדות יצחק. ונראה לי ליישב בזה מה שנאמר לעיל (בראשית לא מב) ופחד יצחק, וכאן אמר אלהי אבי יצחק, והרי אין הקדוש ברוך הוא מיוחד שמו יתברך על הצדיקים בחייהם (תנחומא תולדות ז) ולמה אמר כאן אלהי אבי יצחק, אלא שלפי שעכשיו היה סבור שאביו יצחק מת מאחר שעשו יוצא לקראתו להורגו. ולפי זה אין אנו צריכין לפירוש רש"י בזה שפירש בשני הבטחות אני בא וכו':

ויש אומרים ששם אלהים המורה על מדת הדין הזכיר דוקא באבותיו, כי יספיק לו זכות אבות שיוכל לעמוד גם במדת הדין, אבל זכותו קטן עד שמצד עצמו אינו יכול לעמוד כי אם במדת רחמים, לכך נאמר ה' האומר אלי, אבל במדת הדין אינו יכול לעמוד כי אין בידו זכויות כל כך, שהרי קטנתי מכל החסדים כי קיבלתי שכר גדול יותר ממעשיו, כי גברו חסדי האל יתברך על כל מעשיו, נמצא שכל מעשיו קטנים מחסדיו, וכמו שנאמר (תהלים קיז ב) כי גבר עלינו חסדו:

אברבנאל

השאלה הה' ביראת יעקב ופחדו כמ"ש ויירא יעקב מאד וייצר לו. והנה הש"י במראת הסלם הבטיחו והגה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך וגם עתה מקרוב בבית לבן אמר לו שוב אל ארץ אבותיך ומולדתך ואהיה עמך. ואיך היה מספק יעקב בנבואתו ומהמפרשים אמרו שהיה ירא שמא יגרם החטא ויעודי הש"י הם כלם על תנאי כמו שאמר רגע אדבר וגו' וזהו דרך רש"י. או שהיה אפשר שימותו אלה ויתקיימו יעודיו בבנים אחרים שיהיו לו אח"ז וזה דרך הרא"ב. וההתר הזה בכללו וחלקיו אינו נכון מפנים. מהם כי הנה לא יעלה על הדעת שבמעט ימים עד הנה שנאמר לו בבית לבן שוב אל ארץ אבותיך ומולדתך חטא יעקב חטאה גדולה שגרם לבטל יעודו. ומהם שאחרי בואו משם פגעו בו מלאכי אלהים ובעלי הדעת פשוט שבאו ללוותו בארץ ולא היה אם כן נעזב מהש"י. ומהם שאם פחד שמא יגרם החטא היה ראוי שיזכור זה בתפלתו ויתחרט מחטאו והוא לא זכר דבר מזה אלא שלא היה ראוי לכל הטוב אשר יעשו לא שחטא כלל. ומהם שאם היה ירא שמא יגרם החטא איך אמר בתפלתו ואתה אמרת היטב איטיב עמך כי הנה תשובתו בצדו שחטא וגרם לבטל היעוד והוא ומזה כלו יראה שהתר רש"י אינו מספיק. ואמנם התר הרא"ב בע הוא גם כן בלתי נכון לפי שאם היה אפשר שיתקיים היעוד ההוא אף שימותו מה התועלת בזכירת היעוד ההוא ועוד כי איך יתקיים מה שאמר לו בבית לבן ואהיה עמך אם ימותו כל בניו כ"ש שהכתוב אומר והכני אם על בנים מורה שהוא ימות שם עם

בניו בהכרח. והתימה מהרא"ב בע שהוא עצמו פירשו כן. ורב חסדאי כתב בדבריו
בנבואה שיעקב לא פחד כי היה לבו נכון בטוח בי"י שלא יפול ביד עשו אבל השתדל
באופני ההצלה בהתקינו עצמו לתפלה למלחמה ולדורון כי עם היות שיעזו הקדוש
ברוך הוא בהצלה היה ראוי שישתדל בהצלה משום יכול יושב ובטל ת"ל אשר
תעשה. ואין מקום לדעתו זה לפי שהתורה העידה ויירא יעקב מאד וייצר לו והוא גם
כן אמר לו כי ירא אנכי אותו והנה בוטח בהש"י ומבקש אופני הצלתו כדי
שבאמצעותה יתקיים יעודו אין ראוי שיפחד אבל בשמח' ובטוב לבב ישתדל בו אף כי
המלחמ' והדורון הם אופני ההצלה. ואמנם התפלה אינה רק להשיג רצון השם ואם
בטח ביעודו כבר ידע רצונו ולא יצטרך אל תפלה ובכלל שהספק היה עצום מאד אין
פחד יעקב שנראה מפחדו שהיה משים ספק בדברי הנבואה ומה שנאמר לו בה.

ויירא יעקב מאד וייצר לו וגו' עד ויצו את ה'ראשון כי יפגשך וגו'. פחד יעקב ויראתו
מעשו לא היה מחולשת אמונתו ובטחונו ביעודיו כי באמת לבו בטוח בי"י אבל היה
פחדו כדרך הגבור האמתי שבהכנסו למלחמה יפחד מהמות וירגיש בסכנה אבל מפני
המעלה יבזה החיים ויבחר המות היפה וכמו שזכר הפלוסוף בספר המדות ומי שיכנס
למלחמה לחשבו שלא ימות לא יקרא גבור כמו מי שיתן צדקה להבזות הממון בעיניו
לא יקרא נדיב כי לא עשה זה לטוב בחירתו אלא מפני היותו מבזה את הממון ולכן
ראוי לגבור שיתעצב מן המות ועכ"ז יבחר בה מצד המעלה ולנדיב שיאהב הממון
אבל יתנהג מצד המעלה. וכן היה ענין יעקב כי אם היה בלתי ירא ולא מפחד מעשו
שיהרגו ויהרוג את נשיו ובניו הנה בלכתו אליו לא היה מורה על בטחונו בשם ית'
וביעודיו כי יהיה הולך אליו לחשבו שיתנהג עמו כאח. אבל עתה ששער בשנאתו
אותו וידע זה בבירור עד שהכח החיוני אשר ליעקב התפעל מזה כי ראה ופחד ועכ"ז
שכלו המנהיג את הכח המתעורר אשר לו כמו שראוי לבעל המעלה גער בו על פחדו
והתאמץ והלך לקראת אחיו זה באמת הראוי להקרא מאמין בנבואתו ובוטח ביעוד
אלהיו ואין זה אלא כמו מי שיראה אשה יפה אסורה לו מן התורה והתאווה אליה בכח
החמרי אבל שכלו בחשק תורתו לא יעזוב את הכח החמרי לרדוף אחריה אבל יטה
ממנה שאין ספק שאם לא רדף אחרי התאוה התיא לא היה לו זכות בנטיה ממנה
וכמ"ש לא יאמר אדם אי אפשר לאכול חזיר וכו' הנה א"כ פחד יעקב היה מהכרח
החומר ובטחונו היה מפאת שכלו להבטחתו ביעודיו כי אלו לא היה בוטח היה מבקש
אופנים אחרים להצלתו מהבריחה או האסיפה לעיר דלתים ובריח ובין זה וזה ישלח
אל יצחק אביו שישמע אליו עשו. והוא לא חשש לדבר מזה אבל לן בלילה ההוא
במחנה כי לא ירא מעשו והלך כנגדו כי היה בוטח בי"י וביעודיו וזה הדרך האמתי
בהתר הספק הנה וכבר גמצא אצלינו דומה לו כל היום שבהיות תולה חכם אחד יודע
בטבעו יבחר לקחת סם משלשל יודע בודאי שיועיל לו בהרקתו ועכ"ז יתפעל חמרו
וטבעו תסמר שערות בשרו בלקיחתו. כן היה פחד יעקב כפי חמרו ואמונתו ובטחונו
כפי שכלו ואמונתו. ומפני שהיה יעקב בוטח ביעודיו לא הוצרך ית' להבטיחו עוד
ולחזקו לאמר אל תירא יעקב כי אתך אני לא מפני שהיה פושע בברית שכרת עם לבן
ולא בדבר אחר כמו שחשב הרמב"ן חלילה וחס כי יעקב תמים היה בדרכיו אלא
שהוא לא היה מסתפק בהבטחתו.